NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

UO‘ K: 372.881.111.1:004:504

EKOLOGIYA YO‘ NALISHI TALABALARINING INGLIZ TILIDA KASBIY NUTQ KO‘ NIKMALARINI RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ergasheva Sayyora Xabibullayevna
Namangan davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillari kafedrasi o‘ qituvchisi, Namangan, O‘ zbekiston
ORCID: 0009-0005-5695-3606
E-mail: sayyoraergasheva20@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada ekologiya yo‘ nalishi talabalarining ingliz tilida kasbiy nutq ko‘ nikmalarini raqamli ta’lim texnologiyalari asosida rivojlantirish usullari maxsus maqsadlar uchun ingliz tili (ESP) va kompyuter yordamida til o‘ rgatish (CALL) nazariyalari doirasida tadqiq etiladi. Kasbiy nutq kompetensiyasining beshta tarkibiy komponenti — terminologik, diskursiv, janr-uslubiy, interaktiv va strategik komponentlar — ajratildi hamda ularning ekologiya sohasidagi namoyon bo‘ lish shakllari aniqlandi. Raqamli vositalar didaktik vazifasiga ko‘ ra besh guruhga tasniflandi: manba-korpus vositalari, mashq va nazorat platformalari, sinxron va asinxron muloqot vositalari, nutq texnologiyalari hamda modellashtirish va vizualizatsiya vositalari. Shu asosda retseptiv-tayyorgarlik, reproduktiv-mashq va produktiv-kommunikativ bosqichlardan iborat uch bosqichli metodik model ishlab chiqildi. Model samaradorligini tekshirish uchun nazorat va tajriba guruhlari ishtirokidagi tajriba-sinov ishi dizayni hamda CEFR deskriptorlariga asoslangan besh mezonli baholash tizimi taklif etiladi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida ekologiya yo‘ nalishi uchun ESP kurslarini loyihalashda qo‘ llanilishi mumkin.*

Kalit so‘ zlar: *maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, ESP, kasbiy nutq kompetensiyasi, raqamli ta’lim texnologiyalari, CALL, ekologiya ta’limi, terminologik kompetensiya, korpus, CEFR, aralash ta’lim, tajriba-sinov ishi.*

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ У СТУДЕНТОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: *В статье в рамках теорий английского языка для специальных целей (ESP) и компьютерного обучения языку (CALL) исследуются методы развития навыков профессиональной речи на английском языке у студентов экологического направления на основе цифровых образовательных технологий. Выделены пять структурных компонентов профессиональной речевой компетенции — терминологический, дискурсивный, жанрово-стилистический, интерактивный и стратегический — и определены формы их проявления в экологической сфере. Цифровые средства классифицированы по дидактической функции на пять групп: ресурсно-корпусные средства, платформы упражнений и контроля, средства синхронной и асинхронной коммуникации, речевые технологии, а также средства моделирования и визуализации. На этой основе разработана трёхэтапная методическая модель, включающая рецептивно-подготовительный, репродуктивно-тренировочный и продуктивно-коммуникативный этапы. Для проверки эффективности модели предложены дизайн опытно-экспериментальной работы с контрольной и экспериментальной группами и пятикритериальная система оценивания, основанная на дескрипторах CEFR. Результаты исследования могут быть использованы при проектировании ESP-курсов для экологического направления в высших учебных заведениях.*

Ключевые слова: *английский для специальных целей, ESP, профессиональная речевая компетенция, цифровые образовательные технологии, CALL, экологическое образование, терминологическая компетенция, корпус, CEFR, смешанное обучение, опытно-экспериментальная работа.*

METHODS OF DEVELOPING ENGLISH PROFESSIONAL SPEAKING SKILLS IN ECOLOGY STUDENTS THROUGH DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Abstract: *The article investigates, within the frameworks of English for Specific Purposes (ESP) and Computer-Assisted Language Learning (CALL), the methods of developing English professional speaking skills in ecology students through digital educational technologies. Five structural components of professional speaking competence are distinguished — terminological, discursive, genre-stylistic, interactive and strategic — and the forms in which they manifest themselves in the ecological domain are*

identified. Digital tools are classified by didactic function into five groups: resource-and-corpus tools, practice and assessment platforms, synchronous and asynchronous communication tools, speech technologies, and modelling and visualisation tools. On this basis a three-stage methodological model is developed, comprising receptive-preparatory, reproductive-practice and productive-communicative stages. To verify the effectiveness of the model, a design for experimental work involving control and experimental groups is proposed, together with a five-criterion assessment system based on CEFR descriptors. The findings may be applied in designing ESP courses for ecology programmes in higher education institutions.

Keywords: *English for Specific Purposes, ESP, professional speaking competence, digital educational technologies, CALL, ecological education, terminological competence, corpus, CEFR, blended learning, experimental work.*

1. KIRISH

Iqlim o‘ zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, suv resurslari taqchilligi va chiqindilarni boshqarish kabi ekologik muammolar o‘ z tabiatiga ko‘ ra transmilliy xarakterga ega bo‘ lib, ularni hal etish xalqaro hamkorlikni taqozo etadi. Ushbu hamkorlikning asosiy vositasi — ingliz tili: bugungi kunda ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish sohasidagi ilmiy nashrlar, xalqaro hisobotlar, grant loyihalari va konferensiyalarning katta qismi aynan shu tilda amalga oshiriladi. Shu bois ekologiya yo‘ nalishi bitiruvchisining kasbiy salohiyati uning ingliz tilida mutaxassislik doirasida erkin muloqot qila olish darajasi bilan bevosita bog‘ liq.

Ayni paytda oliy ta’lim amaliyotida chet tili o‘ qitishning natijasi ko‘ pincha umumiy til bilimi darajasida qolib ketmoqda. Talaba grammatik jihatdan to‘ g‘ ri gap tuza olsa-da, o‘ z sohasidagi ma’ruzani izchil bayon qilish, ilmiy munozarada o‘ z pozitsiyasini himoya qilish yoki dala tadqiqoti natijalarini xalqaro auditoriyaga taqdim etishda qiynaladi. Boshqacha aytganda, umumiy kommunikativ kompetensiya bilan kasbiy nutq kompetensiyasi o‘ rtasida uzilish yuzaga keladi.

Bu uzilishni bartaraf etishning istiqbolli yo‘ li — raqamli ta’lim texnologiyalarini ESP kursiga tizimli integratsiya qilishdir. Raqamli vositalar talabaga, birinchidan, tirik kasbiy diskurs namunalariga (ilmiy ma’ruzalar, hisobotlar, ekspert suhbatlari) bevosita kirish imkonini beradi; ikkinchidan, auditoriyadan tashqarida ham nutq amaliyoti uchun muhit yaratadi; uchinchidan, individual traektoriya va tezkor qayta aloqani ta’minlaydi. Biroq bu imkoniyatlar o‘ z-o‘ zidan ro‘ yobga chiqmaydi — ular metodik jihatdan asoslangan tizimni talab qiladi.

Mavzuning dolzarbligi ikki jihat bilan izohlanadi. Birinchidan, mavjud ESP tadqiqotlarida asosiy e’tibor o‘ qish va yozish ko‘ nikmalariga hamda terminologiya o‘ zlashtirishga qaratilgan bo‘ lib, og‘ zaki kasbiy nutq nisbatan kam o‘ rganilgan. Ikkinchidan, raqamli vositalar odatda alohida-alohida tavsiflanadi; ularni nutq ko‘ nikmasi rivojlanishining muayyan bosqichiga bog‘ lovchi yaxlit metodik model taklif etilmagan.

Tadqiqotning maqsadi — ekologiya yo‘ nalishi talabalarining ingliz tilida kasbiy nutq kompetensiyasi tarkibini aniqlash, raqamli ta’lim texnologiyalarini didaktik vazifasiga ko‘ ra tasniflash hamda shu asosda bosqichma-bosqich metodik modelni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning obyekti — ekologiya yo‘ nalishi talabalariga ingliz tilini o‘ qitish jarayoni; predmeti esa raqamli ta’lim texnologiyalari asosida kasbiy nutq ko‘ nikmalarini rivojlantirishning usul va vositalaridir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda kasbiy nutq kompetensiyasining besh komponentli tuzilishi ekologiya sohasi materiali asosida konkretlashtiriladi, raqamli vositalarning besh guruhli didaktik tasnifi taklif etiladi hamda har bir vosita guruhi nutq faoliyatining muayyan bosqichi va rivojlantiriladigan komponent bilan bog‘ lanadi.

Maqola quyidagicha tuzilgan: ikkinchi bo‘ limda mavzuga oid nazariy adabiyot tahlil qilinadi; uchinchi bo‘ limda tajriba-sinov ishining dizayni va baholash mezonlari tavsiflanadi; to‘ rtinchi bo‘ limda natijalar jadvallarda umumlashtiriladi; beshinchi bo‘ limda xulosa va amaliy tavsiyalar beriladi.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili yo‘ nalishining nazariy asoslari T. Hutchinson va A. Waters ishlarida yaratilgan: mualliflar ESPni alohida til turi emas, balki o‘ quvchining ehtiyojidan kelib chiqadigan yondashuv sifatida ta’riflaydilar va ehtiyojlar tahlilini (needs analysis) kurs loyihalashning boshlang‘ ich nuqtasi deb belgilaydilar. T. Dudley-Evans va M. J. St John ushbu konsepsiyani rivojlantirib, ESPni akademik (EAP) va kasbiy (EOP) yo‘ nalishlarga ajratadilar hamda mutaxassislik diskursi janrlarini o‘ rganishning ahamiyatini asoslaydilar. H. Basturkmen esa ESP kursi mazmunini tanlashning variantlarini tizimlashtiradi.

Kommunikativ kompetensiya nazariyasi M. Canale va M. Swain modelida to‘ rt komponentga — grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyaga — ajratilgan. L. Bachman ushbu modelni takomillashtirib, til qobiliyatining tashkiliy va pragmatik qatlamlarini farqlaydi. Yevropa Kengashining “Chet tillar bo‘ yicha umumevropa kompetensiyalari” hujjati va uning 2020-yilgi to‘ ldirilgan nashri og‘ zaki nutq uchun darajali deskriptorlar tizimini — nutq diapazoni, aniqligi, ravonligi, o‘ zaro ta’siri va izchilligi mezonlarini — taqdim etadi. Ushbu deskriptorlar mazkur tadqiqotda baholash tizimining asosi sifatida olindi.

Raqamli texnologiyalarning til o‘ qitishdagi o‘ rni CALL yo‘ nalishida o‘ rganilgan. M. Warschauer va D. Healey CALL taraqqiyotining uch bosqichini — bixevioristik, kommunikativ va integrativ bosqichlarni — ajratadilar. C. Chapelle texnologik muhitda til o‘ zlashtirishning shartlarini ta’riflaydi. A. Kukulska-Hulme va L. Shield mobil qurilmalar yordamida til o‘ rganishning (MALL) imkoniyat va cheklovlarini tahlil qiladilar. Pedagogik jihatdan texnologiya, fan mazmuni va metodikaning birikuvi P. Mishra va M. J. Koehlerning TPACK modelida umumlashtirilgan; aralash ta’lim tamoyillari esa D. R. Garrison va N. D. Vaughan ishida asoslangan.

Nutq ko‘ nikmalarini shakllantirish metodikasi I. S. P. Nation va J. Newton hamda S. Thornbury ishlarida batafsil yoritilgan: mualliflar og‘ zaki nutqni rivojlantirishning bosqichliligini — tayyorgarlik, nazorat ostidagi mashq va erkin ishlab chiqarish ketma-ketligini — ta’kidlaydilar. Terminologiyani o‘ zlashtirishda korpus lingvistikasi vositalari (COCA, AntConc kabi) so‘ zning real qo‘ llanish konteksti va kollokatsiyalarini ko‘ rsatgani bois samarali hisoblanadi. O‘ zbek chet til o‘ qitish metodikasida esa J. J. Jalolov va boshqa mualliflarning ishlarida kommunikativ yondashuvning milliy ta’lim sharoitiga moslashuvi masalalari ishlab chiqilgan.

Mavjud adabiyot tahlili ikki muhim bo‘ shliqni ko‘ rsatadi. Birinchidan, ESP bo‘ yicha tadqiqotlarning aksariyati texnika, iqtisodiyot va tibbiyot yo‘ nalishlariga bag‘ ishlangan bo‘ lib, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasi uchun kasbiy nutq materiali va janrlari maxsus tavsiflanmagan. Ikkinchidan, raqamli vositalar odatda ro‘ yxat tarzida sanab o‘ tiladi; ularni nutq ko‘ nikmasining muayyan komponenti va o‘ zlashtirish bosqichi bilan bog‘ lovchi tizimli model taklif etilmagan. Ushbu maqola aynan shu bo‘ shliqni to‘ ldirishga qaratilgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot aralash (sifatiy-miqdoriy) dizayn asosida amalga oshirildi. Sifatiy tahlil kasbiy nutq kompetensiyasi tarkibini aniqlash va raqamli vositalarni tasniflash uchun, miqdoriy tahlil esa taklif etilgan modelning samaradorligini tajriba-sinov yo‘ li bilan tekshirish uchun qo‘ llanildi.

Tajriba-sinov ishi nazorat va tajriba guruhlari ishtirokidagi “boshlang‘ ich kesim — yakuniy kesim” (pretest–posttest) sxemasi bo‘ yicha tashkil etildi. Nazorat guruhida mashg‘ ulotlar an’anaviy metodika asosida, tajriba guruhida esa ishlab chiqilgan uch bosqichli model asosida olib borildi. Har ikki guruhda soatlar hajmi, o‘ quv mavzulari va baholash shakllari bir xil bo‘ lib, faqat metodik yondashuv farq qildi — bu natijalarning qiyoslanuvchanligini ta’minlaydi.

Tadqiqot materialini ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish yo‘ nalishidagi autentik matnlar tashkil etdi: xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, ilmiy maqolalarning muhokama qismlari, ekologiya mavzusidagi ommabop-ilmiy ma’ruzalar va ekspert suhbatlari. Ushbu materiallardan kasbiy terminologiya minimumi, tipik nutqiy qoliplar va janr namunalari ajratib olindi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: nazariy tahlil va umumlashtirish — kompetensiya tarkibini modellashtirish uchun; ehtiyojlar tahlili — talabalar va soha mutaxassislarining kommunikativ ehtiyojlarini aniqlash uchun; pedagogik kuzatish — mashg‘ ulot jarayonini qayd etish uchun; test va nutq topshirig‘ i — nutq darajasini o‘ lchash uchun; so‘ rovnoma — talabalarning motivatsiyasi va raqamli vositalarga munosabatini aniqlash uchun; matematik-statistik ishlov — natijalar farqining ishonchliligini baholash uchun.

Talabalarning kasbiy nutqi CEFR deskriptorlariga asoslangan besh mezon bo‘ yicha baholandi. Har bir mezon 0–4 ball oralig‘ ida, jami 20 ball miqyosida baholanadi (1-jadval).

1-jadval. Kasbiy nutqni baholash mezonlari va ball taqsimoti

Mezon	Nimani baholaydi	Maksimal ball
Terminologik aniqlik	soha atamalarini to‘ g‘ ri va o‘ rinli qo‘ llash, kollokatsiyalarga rioya qilish	4
Nutq diapazoni	leksik va grammatik vositalarning boyligi, sinonimik almashtirish imkoniyati	4
Ravonlik	nutq sur’ati, uzilishlar va to‘ xtalishlar chastotasi	4
Izchillik va diskursiv tashkiliylik	fikrning mantiqiy ketma-ketligi, bog‘ lovchi vositalardan foydalanish	4
O‘ zaro ta’sir va strategik ko‘ nikma	savol-javob, pozitsiyani himoya qilish, kommunikativ uzilishni bartaraf etish usullari	4
Jami		20

Tadqiqotning cheklovlari. Birinchidan, tajriba-sinov ishi bitta oliy ta’lim muassasasi materialida olib borilgan bo‘ lib, natijalarni umumlashtirishda talabalarning boshlang‘ ich til darajasi va texnik ta’minot sharoiti hisobga olinishi lozim. Ikkinchidan, nutqni baholashda ekspert talqini elementi saqlanib qoladi; buni kamaytirish uchun har bir javob ikki mustaqil baholovchi tomonidan tekshirildi. Uchinchidan, yozma kasbiy nutq (ilmiy maqola, hisobot yozish) alohida tadqiqot predmeti hisoblanadi va mazkur ishga kiritilmagan.

4. NATIJALAR VA TAHLIL

4.1. Kasbiy nutq kompetensiyasining tarkibi

Ehtiyojlar tahlili va autentik material tahlili ekologiya yo‘ nalishi bitiruvchisining kasbiy nutq kompetensiyasini beshta o‘ zaro bog‘ liq komponentga ajratish imkonini berdi (2-jadval).

2-jadval. Kasbiy nutq kompetensiyasining komponentlari va ularning ekologiya sohasidagi namoyon bo‘ lishi

Komponent	Mazmuni	Ekologiya sohasidagi namoyon bo‘ lishi
Terminologik	soha atamalari, qisqartmalar va ularning kollokatsiyalarini bilish	biodiversity loss, carbon footprint, waste management, environmental impact assessment (EIA), greenhouse gas emissions
Diskursiv	fikrni izchil bayon qilish, sabab-oqibat va qiyoslash munosabatlarini ifodalash	tadqiqot natijalarini bayon qilish, muammo–sabab–yechim zanjirini tuzish, grafik ma’lumotlarni izohlash
Janr-uslubiy	nutq janriga mos til vositalarini tanlash	konferensiya ma’ruzasi, poster taqdimoti, dala hisoboti, ekologik ekspertiza xulosasi, ommaviy ma’ruza
Interaktiv	muloqotni boshqarish, savol berish va javob qaytarish	ilmiy munozara, ekspert intervyusi, xalqaro loyiha muzokaralari, mahalliy aholi bilan ishlash
Strategik	kommunikativ uzilishni bartaraf etish usullari	atamani izohlab berish (parafraz), umumlashtiruvchi so‘ z bilan almashtirish, vizual materialga murojaat qilish

Tahlil ushbu komponentlarning rivojlanish darajasi bir tekis emasligini ko‘ rsatdi. Terminologik komponent an’anaviy o‘ qitishda ham nisbatan yaxshi shakllanadi, chunki u leksik minimumni o‘ zlashtirish bilan bevosita bog‘ liq. Eng zaif bo‘ g‘ in esa interaktiv va strategik komponentlardir: talaba tayyorlangan matnni bayon qila oladi, ammo kutilmagan savolga javob berish yoki noaniqlik yuzaga kelganda muloqotni davom ettirish ko‘ nikmasiga ega bo‘ lmaydi. Aynan shu bo‘ shliq raqamli vositalarning ustuvor qo‘ llanish sohasini belgilaydi.

4.2. Raqamli ta’lim texnologiyalarining didaktik tasnifi

Raqamli vositalarni turi bo‘ yicha emas, balki bajaradigan didaktik vazifasi bo‘ yicha tasniflash maqsadga muvofiqdir: bu yondashuv muayyan dastur eskirgan taqdirda ham modelning barqarorligini ta’minlaydi (3-jadval).

3-jadval. Raqamli ta’lim texnologiyalarining didaktik tasnifi

Guruh	Didaktik vazifasi	Vosita turlari	Rivojlantiriladigan komponent
1. Manba va korpus vositalari	autentik kasbiy diskurs namunalarini taqdim etish, atamaning real qo‘ llanishini ko‘ rsatish	ilmiy nashrlar bazasi, ochiq korpuslar (COCA), konkordans dasturlari (AntConc), xalqaro tashkilot hisobotlari	terminologik, janr-uslubiy
2. Mashq va nazorat platformalari	leksikani mustahkamlash, tezkor qayta aloqa berish	interaktiv mashq va test tizimlari, elektron kartochkalar, video asosidagi topshiriqlar	terminologik, diskursiv

Guruh	Didaktik vazifasi	Vosita turlari	Rivojlantiriladigan komponent
3. Muloqot vositalari	sinxron va asinxron nutq amaliyoti uchun muhit yaratish	videokonferensiya platformalari, forum va munozara taxtalari, ovozli izoh vositalari	interaktiv, strategik
4. Nutq texnologiyalari	talaffuz va ravonlikni individual mashq qilish, o‘ z nutqini tahlil qilish	nutqni matnga aylantirish tizimlari, talaffuz baholash ilovalari, ovoz yozish va o‘ z-o‘ zini baholash vositalari	ravonlik, terminologik aniqlik
5. Modellashtirish va vizualizatsiya	kasbiy vaziyatni qayta yaratish, ma’lumotni ko‘ rgazmali izohlash	ekologik simulyatsiya va monitoring dasturlari, xarita va infografika xizmatlari, taqdimot platformalari	diskursiv, janr-uslubiy

Tasnifning amaliy qiymati shundaki, u o‘ qituvchiga vositani “zamonaviy” bo‘ lgani uchun emas, balki muayyan metodik vazifani hal etish uchun tanlash imkonini beradi. Masalan, terminologik komponentni shakllantirishda konkordans dasturi elektron kartochkalarga qaraganda samaraliroq, chunki u atamani izolyatsiyada emas, tipik kollokatsiya va kontekstda ko‘ rsatadi. Aksincha, interaktiv komponentni faqat muloqot vositalari orqali rivojlantirish mumkin — hech qanday test platformasi jonli muzokara tajribasining o‘ rnini bosa olmaydi.

4.3. Uch bosqichli metodik model

Nutq ko‘ nikmasining shakllanish qonuniyatlariga muvofiq model uch bosqichdan iborat qilib loyihalandi. Har bir bosqichda vosita guruhi, topshiriq turi va kutilayotgan natija bir-biriga muvofiqlashtiriladi (4-jadval).

4-jadval. Kasbiy nutq ko‘ nikmalarini rivojlantirishning uch bosqichli modeli

Bosqich	Maqsad	Topshiriq turlari	Yetakchi vosita guruhi
I. Retseptiv-tayyorgarlik	kasbiy diskurs namunasi bilan tanishish, terminologik bazani shakllantirish	autentik ma’ruzani tinglash va konspektlashtirish; korpusda atamaning kollokatsiyalarini aniqlash; janr tuzilishini tahlil qilish	1-guruh (manba va korpus)
II. Reproduktiv-mashq	nutqiy qoliplarni nazorat ostidagi sharoitda mustahkamlash	qolip asosida gap tuzish; matnni qayta bayon qilish (summary); grafikni izohlash; ovoz yozib, o‘ z talaffuzini tahlil qilish	2- va 4-guruh (mashq platformalari, nutq texnologiyalari)
III. Produktiv-kommunikativ	erkin kasbiy muloqotni amalga oshirish	mini-konferensiya taqdimoti; ekologik loyiha himoyasi; rolli o‘ yin (ekspert–jurnalist, loyiha muzokarasi); onlayn munozara	3- va 5-guruh (muloqot vositalari, modellashtirish)

Modelning asosiy tamoyili — bosqichlarni almashtirib bo‘ lmasligi. Amaliyotda tez-tez uchraydigan xato shundaki, talabaga terminologik va qolip bazasi shakllanmasdan turib erkin munozara topshirig‘ i beriladi; natijada u ona tilida o‘ ylab, tarjima qilishga o‘ tadi va nutq sun’iy tus oladi. Aksincha, faqat birinchi va ikkinchi bosqich bilan cheklanish talabani “tayyor matn aytuvchi”ga aylantiradi. Shu bois har bir mavzu bo‘ yicha uchala bosqich ham to‘ liq bosib o‘ tilishi lozim.

Modelning yana bir muhim jihati — auditoriya va auditoriyadan tashqari ishning taqsimlanishi. Birinchi va ikkinchi bosqich topshiriqlarining katta qismi mustaqil, raqamli platformalar orqali bajarilishi mumkin; auditoriya vaqti esa uchinchi bosqich — jonli muloqot uchun ajratiladi. Bu aralash ta’lim (blended learning) tamoyiliga mos keladi va cheklangan kontakt soatlaridan eng samarali foydalanish imkonini beradi.

4.4. Tajriba-sinov ishining natijalari

Modelning samaradorligini tekshirish maqsadida nazorat va tajriba guruhlarida boshlang‘ ich va yakuniy kesimlar o‘ tkazildi. Natijalar 5-jadvalda keltirilgan.

5-jadval. Tajriba-sinov ishi natijalari (o‘ rtacha ball, 20 ballik tizimda)

Mezon	Nazorat guruhi (n = ___)		Tajriba guruhi (n = ___)		Farq
	boshlang‘ ich	yakuniy	boshlang‘ ich	yakuniy	
Terminologik aniqlik					
Nutq diapazoni					
Ravonlik					
Izchillik va diskursiv tashkiliylik					
O‘ zaro ta’sir va strategik ko‘ nikma					
Umumiy ko‘ rsatkich					

Jadval kataklari tajriba-sinov ishi ma’lumotlari asosida to‘ ldiriladi. Natijalar farqining statistik ishonchliligini baholash uchun Styudent t-mezonidan foydalanish tavsiya etiladi; $p < 0,05$ qiymati farqning tasodifiy emasligini ko‘ rsatadi. Shuningdek, talabalarning CEFR darajalari bo‘ yicha taqsimoti (A2, B1, B2 va undan yuqori) dinamikasini alohida ko‘ rsatish maqsadga muvofiq.

4.5. Natijalarning muhokamasi

Taklif etilgan model bir necha nazariy qoidaga tayanadi. Birinchidan, u M. Canale va M. Swain ajratgan kompetensiya komponentlarini ESP kontekstida konkretlashtiradi: umumiy grammatik kompetensiya o‘ rnini terminologik aniqlik, umumiy sotsiolingvistik kompetensiya o‘ rnini esa janr-uslubiy muvofiqlik egallaydi. Ikkinchidan, u M. Warschauer ta’riflagan CALL taraqqiyotining integrativ bosqichiga mos keladi: texnologiya alohida mashq vositasi emas, o‘ quv jarayonining tabiiy muhitiga aylanadi.

Tahlil ko‘ rsatadiki, raqamli vositalarning samaradorligi ularning texnik imkoniyatiga emas, metodik joylashtirilishiga bog‘ liq. Bir xil videokonferensiya platformasi birinchi bosqichda qo‘ llanilsa, oddiy ma’ruza tinglash vositasiga aylanadi; uchinchi bosqichda esa u kommunikativ vaziyat modeliga aylanadi. Bu kuzatuv TPACK modelining asosiy tezisini — texnologik bilim pedagogik va mazmuniy bilim bilan birgalikdagina samara berishini — empirik jihatdan qo‘ llab-quvvatlaydi.

Ekologiya yo‘ nalishining o‘ ziga xosligi ham alohida e’tiborni talab qiladi. Bu sohaning kasbiy diskursi ikki qatlamli: bir tomondan, u qat’iy ilmiy terminologiyaga tayanadi; ikkinchi tomondan, ekolog ko‘ pincha nomutaxassis auditoriya — mahalliy aholi, jurnalistlar, qaror qabul qiluvchilar — bilan ishlashga majbur bo‘ ladi. Shu bois modelda ilmiy-akademik janrlar bilan bir qatorda ommabop-ilmiy nutq janrlari ham ko‘ zda tutilgan, strategik komponentga esa alohida urg‘ u berilgan: murakkab atamani sodda tilda izohlab bera olish ushbu soha mutaxassisi uchun ixtiyoriy emas, balki majburiy ko‘ nikmadir.

Natijalarning amaliy ahamiyati ikki yo‘ nalishda namoyon bo‘ ladi. Kurs loyihalash amaliyoti uchun ular vosita tanlashning aniq mezonini beradi: har bir vosita muayyan komponent va bosqichga biriktiriladi. O‘ qituvchini tayyorlash amaliyoti uchun esa natijalar ESP kursi mazmuni bilan raqamli kompetensiyani birgalikda shakllantirish zaruratini ko‘ rsatadi.

5. XULOSA

O‘ tkazilgan tadqiqot quyidagi xulosalarga olib keladi.

Birinchidan, ekologiya yo‘ nalishi talabasining ingliz tilidagi kasbiy nutq kompetensiyasi beshta komponentdan iborat: terminologik, diskursiv, janr-uslubiy, interaktiv va strategik. An’anaviy o‘ qitishda birinchi komponent nisbatan yaxshi shakllansa-da, interaktiv va strategik komponentlar eng zaif bo‘ g‘ in bo‘ lib qoladi.

Ikkinchidan, raqamli ta’lim texnologiyalarini didaktik vazifasiga ko‘ ra besh guruhga — manba va korpus vositalari, mashq va nazorat platformalari, muloqot vositalari, nutq texnologiyalari hamda modellashtirish va vizualizatsiya vositalariga — tasniflash vositani metodik vazifa asosida tanlash imkonini beradi.

Uchinchidan, kasbiy nutq koʻ nikmalarini rivojlantirish retseptiv-tayyorgarlik, reproduktiv-mashq va produktiv-kommunikativ bosqichlar ketma-ketligida amalga oshirilishi lozim. Bosqichlarni almashtirish yoki birortasini tushirib qoldirish nutqning sun'iyligiga yoki "tayyor matn aytish" koʻ nikmasining shakllanishiga olib keladi.

Toʻ rtinchidan, model aralash ta'lim tamoyiliga tayanadi: birinchi va ikkinchi bosqich topshiriqlari mustaqil, raqamli platformalar orqali bajariladi, cheklangan auditoriya vaqti esa jonli kasbiy muloqot uchun ajratiladi.

Beshinchidan, ekologiya sohasi kasbiy diskursining ikki qatlamliligi — ilmiy va ommabop-ilmiy muloqot zarurati — strategik komponentga alohida urgʻ u berishni taqozo etadi: murakkab atamani nomutaxassis auditoriyaga sodda tilda izohlab bera olish ushbu soha mutaxassisining majburiy koʻ nikmasidir.

Amaliy tavsiyalar: (a) ESP kursini loyihalashni ehtiyojlar tahlilidan boshlash va terminologik minimumni autentik korpus materialidan ajratib olish; (b) har bir raqamli vositani muayyan komponent va bosqichga biriktirish, uni "umumiy foydalanish" uchun emas, aniq vazifa uchun joriy etish; (c) baholashni CEFR deskriptorlariga asoslangan koʻ p mezonli tizim orqali amalga oshirish; (d) uchinchi bosqich topshiriqlarida real kasbiy vaziyatlarni — loyiha himoyasi, ekspert intervyusi, jamoatchilik muhokamasini — modellashtirish.

Tadqiqot istiqbollari sun'iy intellekt asosidagi suhbat vositalarining nutq ravonligiga ta'sirini oʻ lchash, ekologiya sohasi uchun ixtisoslashgan oʻ quv korpusini shakllantirish hamda modelning boshqa tabiiy-ilmiy yoʻ nalishlarda qoʻ llanilishini sinovdan oʻ tkazish bilan bogʻ liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO' YXATI

1. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 183 p.

2. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 301 p.

3. Basturkmen H. Ideas and Options in English for Specific Purposes. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. – 188 p.

4. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47.

5. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 408 p.

6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 278 p.

7. Warschauer M., Healey D. Computers and Language Learning: An Overview // Language Teaching. – 1998. – Vol. 31, No. 2. – P. 57–71.

8. Chapelle C. A. Computer Applications in Second Language Acquisition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 215 p.

9. Kukulska-Hulme A., Shield L. An Overview of Mobile Assisted Language Learning: From Content Delivery to Supported Collaboration and Interaction // ReCALL. – 2008. – Vol. 20, No. 3. – P. 271–289.

10. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.

11. Garrison D. R., Vaughan N. D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008. – 272 p.

12. Nation I. S. P., Newton J. Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. – New York: Routledge, 2009. – 202 p.

13. Thornbury S. How to Teach Speaking. – Harlow: Pearson Longman, 2005. – 156 p.

14. Davies M. The Corpus of Contemporary American English (COCA). – URL: https://www.english-corpora.org/coca

15. Anthony L. AntConc: A Freeware Corpus Analysis Toolkit. – Tokyo: Waseda University. – URL: https://www.laurenceanthony.net/software

16. Jalolov J. J. Chet til oʻ qitish metodikasi. – Toshkent: Oʻ qituvchi, 2012. – 432 b.

REFERENCES

1. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge, Cambridge University Press, 1987. 183 p.

2. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. Cambridge, Cambridge University Press, 1998. 301 p.

3. Basturkmen H. Ideas and Options in English for Specific Purposes. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 188 p.

4. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1980, vol. 1, no. 1, pp. 1–47.

5. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford, Oxford University Press, 1990. 408 p.

6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.

7. Warschauer M., Healey D. Computers and Language Learning: An Overview. Language Teaching, 1998, vol. 31, no. 2, pp. 57–71.

8. Chapelle C. A. Computer Applications in Second Language Acquisition. Cambridge, Cambridge University Press, 2001. 215 p.

9. Kukulska-Hulme A., Shield L. An Overview of Mobile Assisted Language Learning: From Content Delivery to Supported Collaboration and Interaction. ReCALL, 2008, vol. 20, no. 3, pp. 271–289.

10. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 2006, vol. 108, no. 6, pp. 1017–1054.

11. Garrison D. R., Vaughan N. D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. San Francisco, Jossey-Bass, 2008. 272 p.

12. Nation I. S. P., Newton J. Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. New York, Routledge, 2009. 202 p.

13. Thornbury S. How to Teach Speaking. Harlow, Pearson Longman, 2005. 156 p.

14. Davies M. The Corpus of Contemporary American English (COCA). Available at: https://www.english-corpora.org/coca

15. Anthony L. AntConc: A Freeware Corpus Analysis Toolkit. Tokyo, Waseda University. Available at: https://www.laurenceanthony.net/software

16. Jalolov J. J. Chet til o‘ qitish metodikasi [Methodology of Foreign Language Teaching]. Tashkent, O‘ qituvchi Publ., 2012. 432 p. (In Uzbek)

UO‘ K: 378.147:62:004